

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

123:2 • 2003

Går det att skriva arbetarhistoriska synteser?¹

Av Lars Berggren

1970 höll tidskriften *Daedalus* en konferens i USA om den nya socialhistorien. Eric Hobsbawm argumenterade för att socialhistoria inte kunde bli en egen specialitet inom historievetenskapen eftersom de sociala aspekterna inte kan isoleras från andra aspekter, till exempel ekonomiska eller idémässiga. Socialhistoria måste därför bli *samhällshistoria*. Skall man anlägga ett samhällshistoriskt perspektiv måste man ha en uppfattning om vad som är centralt och om det komplexa sambandet mellan olika företeelser.² Detta innebär dock inte att man som enskild historiker kan eller måste skriva om allt. Snarare handlar det om att välja ut en särskild relation eller ett komplex av relationer som betraktas som centrala och att gruppera övriga fenomen kring dessa.

Hobsbawm exemplifierar med klassbegreppet och dess dubbelhet. Klass används å ena sidan som en analytisk kategori, å andra sidan om grupper av människor som hör samman antingen genom deras eget eller andras medvetande eller bådadera. Poängen är dock att klassbegreppet är relationellt. En klass kan således inte betraktas isolerad från andra klasser och skikt. Forskning om klasser måste därför också beakta det samhälle som klasserna ingår i, det vill säga göras utifrån en samhällshistorisk analys.³

1. I denna artikel diskuterar jag möjligheten av att skriva synteser på basis av den forskning som presenterats inom det arbetarhistoriska fältet i Sverige. Självklart måste man även bygga på forskning inom andra områden om man vill försöka skriva samhällshistoriska synteser med ambitionen att spegla arbetarklassens historia. Att jag i denna artikel koncentrerar mig på den arbetarhistoriska forskningen – särskilt den som är skriven i ett underifrånperspektiv – betyder alltså inte att jag vill negligera annan forskning.

2. Eric Hobsbawm, "From Social History to the History of Society", i Eric Hobsbawm, *On History*, London 1999, s 94ff. I denna utgåva beklagar Hobsbawm att han inte nämnde något om kvinnohistoria i sin artikel från 1970.

3. Hobsbawm 1999, s 115f.

Lars Berggren, f 1951, är docent i historia och verksam vid historiska institutionen, Lunds universitet och lärarutbildningen, Malmö högskola. Han har i huvudsak bedrivit forskning inom det arbetarhistoriska fältet och forskar för närvarande bland annat om den industriella miljön. Tillsammans med Mats Greiff har han skrivit läroboken *En svensk historia från vikingatid till nutid* (2000).

Adress: Historiska institutionen, Lunds universitet, Box 2074, 220 02 Lund.

E-post: lars.berggren@hist.lu.se

Det synsätt som Hobsbawm presenterade fick betydelse för den arbetarhistoriska forskning som påbörjades i Sverige under 1970- och 1980-talen. I sin avhandling från 1980 om barnarbete hänvisar Lars Olsson explicit till Hobsbawm och formulerar uppgiften att skriva samhällshistoria.⁴ Några år tidigare hade Olsson kraftfullt pläderat för en sådan inriktning i en teoretisk artikel om historiska helhetsanalyser i *Scandia*.⁵ Argument för sådana kunde också hämtas från en annan viktig inspirationskälla för den arbetarhistoriska forskningen, E P Thompsons *The Making of the English Working Class*.⁶

I sin översikt över den europeiska och nordamerikanska historiografien, *Historiography in the Twentieth Century*, skriver George Iggers att 1960-talet kan betraktas som en vändpunkt, då medvetandet om en kris för det moderna samhället och den moderna kulturen kom upp till ytan. Då började människor inse vilka villkor andra världskriget hade skapat, bland annat avkoloniseringen, och att även tredje världens folk hade en historia. På så sätt relativiserades västvärlden, och utvecklingsoptimismen ifrågasattes utifrån civilisationskritisk utgångspunkt. Härigenom skapades också på sikt en grundval för en kritik av den stora berättelsen, *Grand narrative*.⁷

Det är dock viktigt att framhålla att det finns olika tolkningar av historieforskningen under denna period. Som Bo Stråth framhållit apropå vår bild av 1930- och 1960-talen konstruerar vi historia i nuet och rationaliteter i backspegeln.⁸ 1960-talets historieforskning karaktäriseras också av att en social- och strukturhistoria, inriktad på nutidshistoria i bredare mening, fick en starkare ställning. Därmed gjordes ett närmande till samhällsvetenskaperna. Historiematerialismen fick en ökad betydelse, och dess förespråkare tog sin utgångspunkt i en övergripande historieuppfattning som innebar att de stora sammanhangen upprätthölls.⁹

Eric Hobsbawm framhåller i sin självbiografi att det likväl skedde en förändring i en annan riktning kring år 1970: "There was a shift away from histo-

4. Lars Olsson, *Då barn var lönsamma. Om arbetsdelning, barnarbete och teknologiska förändringar i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet*, Stockholm 1980, s 9ff.

5. Lars Olsson, "Historiska helhetsanalyser och sociala förändringar", *Scandia* 1976:1, s 139ff.

6. Edward P Thompson, *The Making of the English Working Class*, London 1963.

7. George G Iggers, *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Post-modern Challenge*, Hannover & London 1997, s 6ff.

8. Bo Stråth, "Historiens nya ängel och det föränderliga förflutna", i Lars M Andersson & Ulf Zander (red), *In med historien. Fem historiker om korta och långa perspektiv i samtidshistorien*, Lund 1997, s 100ff. De olika sätten att karaktärisera historieforskningens frontförändringar beror naturligtvis på skillnader mellan forskningens läge i olika länder.

9. Jfr Lawrence Stone, "The Revival of Narrative", *Past & Present* no 85, 1977.

rical models or 'the large *why* questions', a shift from 'the analytical to the descriptive mode', from economic and social structure to culture, from recovering fact to recovering feeling, from telescope to microscope [...]."¹⁰

Resultatet blev att historieämnet bröts upp och att olika, tidigare förbisedda grupper i historien ställdes i fokus, liksom företeelser som kunde studeras på mikronivå. Historieforskningen kom att handla om lokalsamhällen, arbetare, kvinnor, marginaliserade grupper och så vidare.

Även om Hobsbawm ser delar av den identitetshistoria som bröt igenom på 1970-talet som delvis problematisk, daterar han den postmoderna utmaningen till 1980-talet och därefter.¹¹ En av de första som på brittisk mark började kritisera den rådande socialhistoriska forskningstraditionen var Gareth Stedman Jones, som skrev en omvärdering av chartismen i mitten av 1980-talet. Stedman Jones poäng är att begreppet klass först fick sin mening genom chartisternas politiska språkbruk, och att man alltså inte enkelt kan se denna rörelse som ett uttryck för en redan formerad klass. Klassernas språk måste därför, enligt Jones, förstås och förklaras utifrån sitt politiska sammanhang. Klassmedvetandet kan inte enkelt härledas ur erfarenheten utan är ett uttryck för ett av flera sätt att organisera en förståelse av erfarenheten genom språket.¹²

I sin bok *Visions of the People*, först utkommen 1991, har Patrick Joyce ifrågasatt den betydelse som socialhistoriker har tillmätt klassbegreppet. Joyce poäng är att klass var ett av många olika sätt att betrakta tillvaron. Det är inte självklart att engelska arbetare i första hand beskrev och betraktade sig som tillhörande arbetarklassen. Joyce ställer således på detta sätt komplexiteten i förgrunden, och framhåller att det finns olika uppfattningar om den sociala ordningen inom skilda sfärer av människornas liv.¹³

Den debatt som initierats av Stedman Jones och Patrick Joyce i England har gett upphov till en livlig diskussion kring "the linguistic turn" inom den socialhistoriska forskningen. Inte minst E P Thompsons betoning av mänskliga aktörers erfarenhet och sedvänjor har ömsom kommit i skottgluggen, ömsom ställts upp som ett alternativ. Debatten har synliggjort flera av in-

10. Eric Hobsbawm, *Interesting Times. A Twentieth-Century Life*, London 2002, s 296.

11. Hobsbawm 2002, s 294ff.

12. Gareth Stedman Jones, "Rethinking Chartism", i *Languages of Class. Studies in English Working Class History 1832–1982*, Cambridge 1983, s 90–178. Se särskilt s 101f.

13. Patrick Joyce, *Visions of the People. Industrial England and the Question of Class, 1848–1914*, Cambridge 1994.

riktningens svaga punkter, men också gett Stedman Jones, Joyce och andra möjlighet att precisera sig.¹⁴

Kritikerna har bland annat framhållit att postmodernisterna med sin fokusering på språk och diskurser frångått den helhetssyn, som förespråkades av Thompson och Hobsbawm.

För att något sammanfatta framställningen hittills kan man alltså peka på att strukturhistorien och de stora berättelserna egentligen utmanades av två tendenser som bör skiljas från varandra, åtminstone analytiskt. Den ena innebär en inriktning på mikrohistoria, identitetshistoria, lokalhistoria et cetera, och den andra har en tydligare epistemologisk grund som utgångspunkt i sin relativisering av den tidigare historieforskningen. Bådadera kan dock sägas utmana den stora berättelsen och därför också olika försök att skriva historia med syntetiserande ambitioner. Jag vill dock framhålla att det är viktigt att i en konstruktiv anda ta allvarligt på den kritik som förts fram och göra den till ett memento, inte minst i försöken att skriva synteser. Låt mig därför avsluta denna del av artikeln med att hänvisa till Jürgen Kocka, som på en konferens om *The State of Labour and Working Class History in Europe* i Amsterdam 1997 diskuterade tre aktuella utmaningar mot forskningsfältet. Den första av dessa kommer från genushistoriker, den andra från den "lingvistiska vändningen" och den tredje från historiker som vill betona politik och organisationer.¹⁵

Kocka skriver att klassbegreppet på ett fruktbart sätt utmanats genom de perspektiv och den kritik som förts fram av genushistorikerna. Hur skall man, frågar han, bedöma klasspositionen för de kvinnor och män som inte permanent är aktiva i arbetslivet? Ett annat viktigt problemkomplex är för-

14. Debatten har förts i flera av de ledande socialhistoriska tidskrifterna. Några av de viktigaste bidragen är: David Mayfield & Susan Thorne, "Social history and its discontents. Gareth Stedman Jones and the politics of language", *Social History* 1992:2; John Lawrence & Miles Taylor, "The poverty of protest. Gareth Stedman Jones and the politics of language – a reply", *Social History* 1993:1; Patrick Joyce, "The Imaginary Discontents of Social History. A Note of Respons to Mayfield and Thorne, and Lawrence and Taylor", *Social History* 1993:1; David Mayfield & Susan Thorne, "Reply to The Poverty of Protest and The imaginary Discontents", *Social History* 1993:2; Neville Kirk, "History, Language, Ideas and Post-modernism. A Materialist View", *Social History* 1994:2; Patrick Joyce, "The End of Social History?", *Social History* 1995:1; Lawrence Stone, "Notes", *Past & Present* no 133 (1991); Patrick Joyce & Catriona Kelly, "History and Post-modernism", *Past & Present* no 133 (1991); Lawrence Stone & Gabrielle M Spiegel, "History and Post-modernism", *Past & Present* no 135 (1992); Bryan D Palmer, "Critical Theory, Historical Materialism, and the Ostensible End of Marxism. The Poverty of Theory Revisited", *International Review of Social History* 1993:2; James Vernon, "Who's Afraid of the Linguistic Turn?", *Social History* 1994:1.

15. Jürgen Kocka, "New Trends in Labour Movement Historiography. A German Perspective", *International Review of Social History* 1997:1.

hållandet mellan lönearbete och hushåll. Kvinnornas betydelse i klassformeringen har enligt Kocka i alltför liten utsträckning beaktats när det gäller arbetarklassen. Kocka nämner särskilt betydelsen av sociala nätverk, släktskapsförbindelser, grannskap med mera. Vidare har genusforskningen visat på arbetarrörelsen som en manlig rörelse, vilket är tydligt såväl när det gäller program och målsättningar som kultur och arbetssätt.

Den andra utmaningen representeras, enligt Kocka, av den "lingvistiska vändningen". Kocka är kritisk särskilt mot den mest radikala varianten av denna inriktning som han menar hamnar i idealistisk reduktionism:

They dismiss the relationship between language and non-linguistic dimensions of historical reality as either illegitimate or pointless, narrow past reality down to texts, regard only the reconstruction of discourses as possible and worthwhile, and recommend the study of concepts and their meanings only in relation to other concepts and meanings and not in relation to external references. From this standpoint classes appear merely in their linguistic form, as products of discourses, in the medium of language, but not as composites of experiences, interests and structures.¹⁶

Kocka menar dock att dessa historiker har visat på betydelsen av att studera till exempel arbetarrörelsens språk och diskurser och att dessa inte på något enkelt sätt reflekterar underliggande strukturer och erfarenheter. Tvärtom bidrar den lingvistiska kommunikationen till att upprätthålla maktstrukturer. Kocka hänvisar till Asa Briggs och Reinhart Kosseleck, som tidigt arbetat med begreppshistoria, men menar att det i den nya diskussionen kan ges impulser att gå vidare när det gäller att analysera begrepp, symboler och diskurser. Härigenom kan man också på ett bättre sätt förstå hur arbetare tolkade sin situation, vad som gjorde att de räknade sig till arbetarklassen och hur de orienterade sig i förhållande till andra klasser och skikt.

Kockas tredje punkt handlar om politiken. Han hänvisar särskilt till en artikel av Geoff Ely och Keith Neld. De ställer sig kritiska till att socialhistoria håller politiken utanför. Kocka exemplifierar med mikrohistoriska studier, där det finns en tendens att bortse från de övergripande strukturerna, bland annat politiken. Han nämner dessutom storskaliga studier av klassformering som tar sin utgångspunkt i arbetslivet och levnadsomständigheter, men som först i sista hand tar in en politisk dimension. Denna betraktas där-

16. Kocka 1997, s 72.

för snarast som en konsekvens av ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden. Kocka pläderar för att politiska institutioner och förhållanden måste studeras i relation till ekonomiska, sociala och kulturella och inte isolerat. Därmed måste också till exempel den politiska agitationen och de politiska målsättningarna åter få en plats i en diskussion om klassformeringen.

Enligt min uppfattning kan man dra två viktiga slutsatser av Kockas framställning. För det första är det viktigt att ta de senare årens kritik och utmaningar *ad notam* i en konstruktiv anda. Kritiken har blottlagt problem och svagheter, men den har också pekat ut viktiga forskningsuppgifter. För det andra finns det i Kockas diskussion en rad hållpunkter som kan hjälpa oss i byggandet av nya synteser. Kritiken mot social- och strukturhistorien har med andra ord skapat förutsättningar för att skriva synteser av ett annat slag än de som tidigare gjorts.

Den arbetarhistoriska forskningen i Sverige

I en artikel som publicerades 1991 gör Lars Edgren och Lars Olsson en översikt över det arbetarhistoriska forskningsfältet i Sverige. Författarna redogör för den nya arbetarhistoriska forskningens framväxt och utveckling sedan 1970-talet. Framställningen ordnas under följande illustrativa rubriker: a) Före industrialiseringen, b) Arbetsprocessen och Bravermandebatten, c) Maktrelationer och den fackliga utvecklingen, d) Arbetsdelningen mellan kvinnor och män, e) Arbetsmiljön, f) Från bråkighet till skötsamhet – kulturella perspektiv.¹⁷

Den arbetarhistoriska forskning som initierades under 1970-talet och senare tog bland annat sitt avstamp i en kritik av de stora forskningsprojekt som inleddes under 1960-talet, i synnerhet det om folkrörelserna i det svenska samhället. Kritiken mot denna forskning fördes enligt ett par linjer. Å ena sidan hävdade kritikerna att forskningen i alltför hög grad utgick från ett industrialiseringsperspektiv, och att den därmed inte tillräckligt bearbetade frågor om klassformering. Å andra sidan fanns det en tendens att överbetona harmoni och konsensus och att betrakta massorna som offer.¹⁸ De historiker som på 1970- och 1980-talen formulerade forskningsprogram kring

17. Lars Edgren & Lars Olsson, "Arbetare och arbetsliv. Svensk arbetarhistorisk forskning", i Klaus Misgeld & Klas Åmark (red), *Arbetsliv och arbetarrörelse. Modern historisk forskning i Sverige*, Stockholm 1991, s 8f.

18. Se Sten O Karlsson, *När industriarbetaren blev historia. Studier i svensk arbetarhistoria 1965–1995*, Lund 1998; Edgren & Olsson 1991, s 8ff.

arbetarklassen och arbetarrörelsen hämtade sin inspiration från en historiematerialistisk tradition. Inflytandet från brittiska socialhistoriker som Eric Hobsbawm och E P Thompson var tydligt, liksom också från History Workshop-rörelsen i England. Denna rörelse var en viktig inspirationskälla för den arbetarhistoriska forskningen i Sverige. För att ta ett exempel byggdes verksamheten kring det Arbetshistoriska seminariet i Lund upp på ett liknande sätt som History Workshop-rörelsen i Storbritannien.

I sin översikt från 1991 påtalar Edgren och Olsson en del brister hos den dittillsvarande forskningen inom det arbetarhistoriska fältet. Det var framför allt det manliga industriarbetet som hade fokuserats, "även om såväl kvinnoarbete, kontorsarbete som könsrelationer i arbetet börjat uppmärksammas alltmer".¹⁹ Forskarna hade också påbörjat undersökningar och diskussioner kring arbetsmiljö och arbetarkultur men politiska aspekter på arbetet var försummade. Författarna avslutar med att konstatera:

Den omfattande arbetarhistoriska forskningen har dessutom koncentrerats på enskilda företag eller branscher, vilket varit en förutsättning för de ingående studier, som presterats men också innebär att övergripande och generella resonemang bara förts undantagsvis. Behovet av en syntes är därför påfallande, och möjligheter till en sådan finns idag.²⁰

1998 publicerade Sten O Karlsson en genomgång av den arbetarhistoriska forskningen i Sverige mellan 1965 och 1995. Karlsson pekar bland annat på den stora betoningen på lokala studier; inte mindre än 29 av 44 undersökningar hade en tydlig lokalhistorisk prägel. Kvinnornas lönearbete och genusrelationer i arbetet hade inte varit föremål för särskilt många studier, och få undersökningar hade varit inriktade på livet utanför arbetsplatserna. En annan slutsats rör de stora variationerna från idealtypiska föreställningar om arbetaren: "Även om 25 år av forskning gradvis har utökat och nyanserat kunskapen om arbetarklassens historia låter sig bitarna svårligen hopfogas till en syntetisk bild av 'den svenske arbetaren' eller hans kulturarv."²¹ Detta hindrar inte, skriver Karlsson, att man kan ordna "bildfragmenten" till ett "arkeologiskt utvecklingsschema".

Sten O Karlsson har blivit kritiserad för att han varit alltför begränsad i sin genomgång. Han har fokuserat på forskning kring industriarbetet, men inte ta-

19. Edgren & Olsson 1991, s 26.

20. Edgren & Olsson 1991, s 26.

21. Karlsson 1998, s 250.

git med studier om andra kategorier av lönearbetare, till exempel tjänstemannagrupper, och inte heller undersökningar av livet utanför arbetsfären.²²

Som jag ovan framhållit när jag diskuterade Hobsbawms artikel från 1970 har den svenska arbetarhistoriska forskningen inte saknat samhällshistoriska ambitioner. De – låt vara ofullständiga – genomgångar av forskningen som gjorts visar på stora variationer, men också på brister och luckor. En del av dessa kan förklaras av forskningsfrontens förskjutning, ett problem som kunde uppmärksammas mer i diskussionen. Ett alternativt sätt att läsa avhandlingarna vore att analysera hur olika influenser, till exempel från kulturanalys och genushistoria, tagits in i forskningen vid olika tidpunkter. Hursomhelst skulle jag vilja ta upp den handske som Lars Edgren och Lars Olsson kastade 1991. Det är enligt min mening angeläget och möjligt att påbörja arbetet med att skriva synteser med användande av all den forskning som publicerats inom det arbetarhistoriska fältet i Sverige.²³ Detta är dock inte oproblemiskt, utan möter en hel del svårigheter. Låt mig antyda några av dem.

Synteser – problem och möjligheter

Vad skall vi egentligen mena med en syntes? Å ena sidan kan man naturligtvis avse stora totalhistoriska synteser av det slag Fernand Braudel utformat i sin digra avhandling om Medelhavet. Hobsbawms sätt att väva samman politiska, ekonomiska, sociala och kulturella aspekter i *Revolutionens tidsålder* och de efterföljande tre banden är också ett exempel på en sådan samhällshistorisk ambition. Å andra sidan kan man syfta på olika försök att skriva fokuserad historia utifrån någon form av helhetsförståelse. Därigenom blir det möjligt att välja ut någon eller några aspekter som systematiskt sätts in ett större sammanhang. I bådadera fallen är det, menar jag, viktigt att hålla fast vid tiden som dimension, att få ett grepp om kontinuitet och förändring. Det är detta som gör att resultatet blir en *historisk* syntes.

Som jag ser det måste en syntes skrivas från en teoretisk utgångspunkt på så sätt som Hobsbawm formulerar det: "Historians will be tempted, in my view rightly, to pick on one particular relation or relational complex as central and specific to the society (or type of society) in question, and to group

22. Mats Greiff, Recension av Sten O Karlssons När industriarbetaren blev historia etc, *Scandia* 1999:2, s 284ff.

23. Lars Olsson och Lars Ekdahl har nyligen gjort ett lyckat försök att skriva den svenska arbetarrörelsens historia. Se Lars Olsson & Lars Ekdahl, *Klass i rörelse. Arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Stockholm 2002.

the rest of the treatment around it [...]."²⁴ Därmed blir syntesen inte enbart en sammanfogning av olika forskningsresultat, utan en helhetsförståelse utifrån en teoretisk konception vars premisser måste diskuteras ingående. Syntesen måste således vila på ett teoretiskt perspektiv som tydligt presenteras och problematiseras. Detta innebär också att synteser kan skrivas utifrån olika teoretiska utgångspunkter.

Det har påtalats att den arbetarhistoriska forskningen visat på en rad variationer. För att ta ett exempel finns det flera undersökningar om arbetet vid mekaniska verkstäder runt om i landet. Varje ny studie har kanske inte bidragit med så mycket nytt, utan visat på variationer av samma grundmönster. Men dessa kan på ett systematiskt sätt byggas in i en syntes. Ett exempel på en sådan studie är F M L Thompsons bok *The Rise of Respectable Society*. I denna diskuteras genomgående de skilda villkor som gällde för olika grupper och skikt i det brittiska samhället under 1800-talet.²⁵ Jag menar att de specifika yttringarna måste sättas in ett övergripande mönster, som gör dem begripliga. Detta innebär också att man måste tillämpa en komparativ metod.²⁶

I översikterna över det arbetarhistoriska fältet har det framhållits att det finns stora luckor i forskningen. Kan man ändå skriva en syntes? Räcker forskningsresultaten till? Synteser byggs upp genom en dialektisk växelverkan mellan teori och empiriska resultat, och de är naturligtvis också föränderliga. Jag menar att det finns så pass mycket att bygga på att det är dags att börja skriva denna typ av studier, men en poäng med sådana är också att identifiera områden där det behövs mer forskning. Genom det teoretiska arbetet med att skriva en syntes kan man alltså rikta sökarljuset på sådant som borde finnas med i analysen. På så sätt kan själva skrivandet leda fram till att nya problem formuleras och att nya områden beforskas. Som framgått ovan skulle vi behöva skriva en syntes om arbetarklassen som inte bara fokuserar på arbete och facklig organisering utan som även inbegriper hushåll och konsumtion, bostadsförhållanden och fritidsverksamhet, språk och politik –

24. Hobsbawm 1999, s 108.

25. Francis Michael Long Thompson, *The Rise of Respectable Society. A Social History of Victorian Britain, 1830–1900*, London 1988. Detta innebär inte att jag nödvändigtvis är överens med Thompson i alla hans tolkningar.

26. Bo Stråth har i flera studier anlagt komparativa perspektiv, se t ex Bo Stråth, *The Organisation of Labour Markets. Modernity, Culture and Governance in Germany, Sweden, Britain and Japan*, London & New York 1996.

ja allt som berör den totala *livssituationen*.²⁷ Vägen dit kan dock gå genom att vi påbörjar arbetet med att skriva och därigenom identifierar angelägna forskningsuppgifter.

Forskningen i Sverige har ägnat mycket uppmärksamhet åt arbetarklassens formering och organisering. Därför synes det finnas goda möjligheter att diskutera hur man skulle kunna skriva en syntes om just detta. Det finns dock en del problem med de tolkningar och underliggande förutsättningar forskningen har byggt på. I *The Making of the English Working Class* kritiserar E P Thompson den så kallade "Pilgrims Progress"-ortodoxin, som tenderar att betrakta historien i segrarnas perspektiv: "The blind alleys, the lost causes, and the losers themselves are forgotten."²⁸ Men även om forskarna varit medvetna om denna fara har det likväl funnits en teleologisk tendens i framställningarna. I en nyligen publicerad artikel har Mary Hilson påtalat detta när det gäller den svenska forskningen: "Different forms of labour protest, whether localized, spontaneous, or even violent, are seen as a phase in the transition towards modern trade unionism, where well-organized campaigns to secure collective bargaining are central."²⁹ En liknande kritik har också – från andra utgångspunkter – formulerats av Mats Greiff, som i en undersökning av de kvinnliga linnearbeterskornas situation i Ulster pekar på att de kunde utveckla en kollektiv kamp utan att vara organiserade.³⁰ Framgångshistorien har således, som Inger Humlesjö påpekat, lett forskarna till att betona sammanhållning snarare än splittring. Humlesjö menar att man i forskningen i alltför stor utsträckning anammat rörelsens egen syn på historien. Facklig formering bland manliga arbetare haroreflekterat betraktats som ett tecken på klassmedvetande.³¹ Som flera forskare har framhållit har fackföreningarna genom att utestänga kvinnor eller ställa villkor för kvinnornas deltagande i själva verket upprätthållit och reproducerat familjeförsörjaridealet.³²

27. För ett par viktiga arbeten som fokuserar på livet utanför arbetsfären, se Monika Edgren, *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet*, Lund 1994 och Hans Wallengren, *Hyresvärden. Maktrelationer på hyresmarknaden i Malmö ca 1880–1925*, Ystad 1994.

28. Thompson 1963, s 12.

29. Mary Hilson, "Labour Politics in a Naval Dockyard. The Case of Karlskrona, Sweden, c 1880–1925", *International Review of Social History* 2001:3, s 362. Hilsons kritik drabbar bl a min avhandling.

30. Mats Greiff, *Kvinnorna marscherade demonstrativt iväg. Strejker och facklig organisering bland kvinnliga textilarbetare i Ulster 1870–1914*, S Vallösa 1996, s 81ff.

31. Inger Humlesjö, "Manlighetskonstruktion i arbetarhistoria och fackföreningar", *Häftet för kritiska studier* 1998:3, s 5.

32. Humlesjö 1998; Mats Greiff, "Att synliggöra det som osynliggjorts. Nya perspektiv inom ett ämne. Exemplet kvinnor, genus och historia", i *Genusperspektiv på förskola, skola och utbildning. Några inlägg från en arbetsgrupp på lärarutbildningen*, Rapporter om utbildning 2001:1, Malmö högskola, s 109.

Denna diskussion visar naturligtvis på betydelsen av att ta fasta på Joan Scotts diskussion om arbetarklassen som en manlig konstruktion och försöka synliggöra kvinnornas kultur och kampformer.³³ I detta sammanhang vill jag även lyfta fram några nyare svenska studier av kvinnorna som kollektiva aktörer i politiken.³⁴

Men diskussionen visar också på betydelsen av att uppmärksamma andra organisatoriska alternativ och kampmetoder. I sin avhandling om Järn- och metallarbetareförbundet visar Göran Salmonsson på de alternativ som faktiskt diskuterats bland de fackligt aktiva vid olika tidpunkter. På så sätt undviker han också den teleologiska fällan.³⁵ Spänningen mellan lokala och centrala nivåer inom fackföreningsrörelsen ter sig som ett viktigt område, liksom den organisering som skedde på verkstadsgolvet. Men det fanns också en rad andra organisationer vid sidan om fackföreningarna, och de kampformer som tillämpades på arbetsplatserna kunde ha sin bas i en stark kollektiv sammanhållning som inte alltid hade den fackliga anslutningen som yttersta förutsättning. Denna brokighet i organisationsmönster och kampformer blir också tydlig när man försöker lyfta fram de olika lokala variationer, som bör kunna problematiseras utifrån den forskning som publicerats.

En fråga som måste ställas är dock hur relationen mellan de lokala och centrala nivåerna ter sig. Hur kan många lokala nätverk, skapade i ett otal olika kontexter, få en betydelse på ett nationellt/politiskt plan? Här skulle kanske en mera utbyggd studie av den politiska och ideologiska mobiliseringen – och dess språkliga former – kunna bidra till ny kunskap.

Icke desto mindre är det viktigt att ställa frågor kring fackföreningsrörelsens samhälleliga *betydelse*. Som Lars Ekdahl har påpekat i en diskussion av grafikernas kamp om makten över produktionen måste förskjutningar i det fackliga organisationsmönstret och olika fackliga strategier förstås såväl utifrån maktrelationer som i ett samhällshistoriskt perspektiv, där sociala, ekonomiska och politiska faktorer vävs in.³⁶

33. Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History*, New York 1988.

34. Gunnela Björk, *Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950*, Lund 1999; Kjell Östberg, *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*, Stockholm/Stehag 1997; Renée Frangeur, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för kvinnor i mellankrigstidens Sverige*, Lund 1998.

35. Göran Salmonsson, *Den förständiga viljan. Svenska Järn- och metallarbetareförbundet 1888–1902*, Uppsala 1998.

36. Lars Ekdahl, "Två traditioner eller en inom svensk fackföreningsrörelse? Ett perspektiv på den sekel-långa kampen om makten över arbetet inom grafisk industri", *Arbetarhistoria* 1994:2, s 22. Se också diskussionen i Klas Åmark, *Vem styr marknaden? Facket, makten och marknaden 1850–1990*, Stockholm 1993.

Inger Humlesjö har även framhållit att forskningens fokusering på arbetslivet inneburit att andra sfärer – till exempel familjelivets – inte uppmärksamats i tillräcklig utsträckning. Därmed har bilden av mannen som familjeförsörjare varit den underförstådda norm som forskningen byggts upp kring. Försök att träda bort från arbetslivet genom att undersöka arbetarklassens kultur har enligt Humlesjö inte inneburit att denna grundläggande mansdominans problematiserats på något mera genomgripande sätt.³⁷

En springande punkt är givetvis hur vi definierar klass. Vad är arbetarklassen egentligen? Det är naturligtvis viktigt att problematisera klassbegreppet, och det finns en hel del att hämta i den diskussion som förts bland sociologer och historiker under senare år.³⁸ Som Hobsbawm framhåller i sin artikel från 1970 är klass ett relationellt begrepp såväl vertikalt som horisontellt. Detta innebär att vi inte kan förstå arbetarklassen utan att också föra in andra klasser och skikt i analysen. Forskningen om borgarklassen är inte särskilt utvecklad i Sverige, men det finns en del undersökningar som skulle kunna användas för att belysa en arbetarhistorisk problematik.³⁹ På samma sätt måste andra klasser och skikt diskuteras inom ramen för en sammanhållen undersökning: småborgerligheten, olika tjänstemannaskikt och så vidare.⁴⁰ Här är det naturligtvis, som Kocka påtalar, viktigt att undersöka hur människor i de olika grupperna förstod och tolkade sin egen situation i förhållande till andra grupper och skikt.

Jag vill förespråka att en syntes på ett systematiskt sätt skulle kunna byggas upp kring analyskategorierna klass, genus, etnicitet och generation. Jag har ovan berört de två första begreppen. När det gäller etnicitetens betydelse finns det en del undersökningar som fokuserar frågan om arbetskraftens etniska sammansättning. Här kan till exempel Lars Olssons studier av arbetskraftsimporten till de skånska betfalten i början av 1900-talet nämnas.⁴¹ Björn

37. Humlesjö 1998, s 5.

38. Se till exempel John R Hall (ed), *Reworking Class*, Ithaca & London 1997.

39. Se till exempel Martin Åberg, *En fråga om klass? Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850–1914*, Göteborg 1991. Se också de olika bidragen i Haldor Byrkjeflot, Sissel Myklebust, Christine Myrvang & Francis Sejersted (eds), *The Democratic Challenge to Capitalism. Management and Democracy in the Nordic Countries*, Oslo 2001.

40. Se till exempel Peter Billings och Mikael Stigendals intressanta diskussion om förhållandet mellan arbetarfamiljerna och småföretagarna i Peter Billing & Mikael Stigendal, *Hegemonins decennier. Lärdomar från Malmö om den svenska modellen*, Malmö 1994, s 185ff. Hela studien har med sin breda ansats en syntetiserande ambition.

41. Lars Olsson, "Skånska godsägare och galiziska roepiger. Kapitalism, betodling och arbetarimport före första världskriget", i *Över gränser, festskrift till Birgitta Odén*, Lund 1987, s 263ff.

Horgby har i en studie diskuterat "främlingsdiskursen" hos arbetarrörelsen i Norrköping i ett längre tidsperspektiv.⁴² Horgby tar upp hur Svenska Textilarbetarförbundets avdelning i Norrköping ställde sig till de baltiska flyktingar som kom till Sverige i slutet av andra världskriget och strax efter kriget. Det finns en del andra undersökningar, inte minst av Lars Olsson, som riktar in sig på hur flyktingar betraktades från arbetsmarknadssynpunkt under efterkrigstiden.⁴³ Dessa forskningsuppgifter har naturligtvis en stor relevans i ett samhälle som kännetecknas av kulturell och etnisk mångfald.⁴⁴

Den nationella aspekten inrymmer också problematiken kring hur arbetarrörelsen har orienterat sig i förhållande till konstruktionen av det nationella. I ett temanummer av *Arbetarhistoria* från 1987 diskuteras arbetarrörelsens nordiska samarbete. I inledningen framhåller Bernt Schiller att den nationella orienteringen alltmer kom i förgrunden på bekostnad av den proletära internationalismen.⁴⁵ Nationsupplösningen 1905 var en händelse som ställde dessa frågor på sin spets, vilket även Ida Blom visat i en intressant artikel.⁴⁶ Också händelseutvecklingen i Europa under de senaste decennierna har aktualiserat frågan om nationella identiteter. Därmed blir det också viktigt att diskutera vad *Folkhemmet* betytt som en sammanhållande nationell symbol inte minst för arbetarklassen och arbetarrörelsen.⁴⁷

När det gäller generation som analyskategori initierades tidigt forskning kring barns/ungdomars och äldres situation av Birgitta Odén i Lund. I sin

42. Björn Horgby, *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960*, Stockholm 1996.

43. Lars Olsson, *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget*, Lund 1995; Anders Svensson, *Ungrare i folkhemmet. Svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga*, Lund 1992. Se även Christer Lund, "Invandrarna i den svenska modellen – hot eller reserv?", *Arbetarhistoria* 1994:2, och *Arbetarhistoria* 1997:2, som är ett temanummer om invandrarna och arbetarrörelsen.

44. I sin översikt över den amerikanska arbetarforskningen diskuterar Lars Edgren den kritik mot denna forskning som går ut på att betydelsen av etnicitet ("race") underskattats. Se Lars Edgren, "Kris i amerikansk arbetarforskning. Den nya arbetarhistorien vid vägens slut?", *Historisk tidskrift* 1992:3, s 330ff. Edgren för även ett intressant resonemang om möjligheten av att skriva synteser.

45. Bernt Schiller, "Den skandinaviska arbetarrörelsens internationalism 1870–1914", *Arbetarhistoria* 1987:42. Se även andra artiklar i numret. För ett aktuellt bidrag till diskussion om nationalismen och arbetarrörelsen, se Samuel Edquist, *Nycktra svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918*, Uppsala 2001.

46. Ida Blom, "Nation, Class and Gender. Scandinavia at the Turn of the Century", *Scandinavian Journal of History* 1996:1. Denna artikel framstår som ett föredömligt försök att involvera tre av de ovan nämnda analyskategorierna i undersökningen.

47. Om detta, se Bo Stråth, *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 90-talet*, Stockholm 1992. Se även Klaus Misgeld, *Den fackliga europavägen. LO, det internationella samarbetet och Europas enande 1945–1991*, Stockholm 1997.

klassiska studie av det industriella barnarbetet ställer Lars Olsson arbetsprocess och teknisk förändring i centrum.⁴⁸ Under senare år har forskningen även i ökad utsträckning inriktats på barnarbete inom jordbruket och handeln.⁴⁹ Frågan om villkoren för arbetarklassens barn rymmer naturligtvis också problem som har att göra med skolgång och socialisation. I titeln på Bengt Sandins avhandling ställs frågan med skärpa: Skulle barnen tillbringa sin vardag i hemmet, på gatan, i skolan eller i fabriken?⁵⁰ De äldre arbetarnas situation har bland annat belysts av Lars Olsson (typografer), Lars Edgren (hantverkare) och Christina Carlsson Wetterberg (textilarbeterskor).⁵¹ Även om också andra åldersgrupper belysts i olika undersökningar borde betydelsen av skillnader och relationer mellan generationerna kunna uppmärksammas mer inom den arbetarhistoriska forskningen.⁵²

Det är inte min avsikt att här göra en uppdaterad översikt över all forskning som på ett eller annat sätt lyft fram aspekterna klass, genus, etnicitet och generation. Det saknas inte undersökningar som baserar sig på en eller ett par av dessa begrepp. Min poäng är dock att det behövs studier som på ett systematiskt sätt väver in *alla* dessa analyskategorier i sammanhängande syntetiska framställningar.⁵³

Til syvende og sidst handlar det dock om vad som skall förklaras eller förstås. Vilka frågor ställer vi? Det är naturligtvis viktigt och nödvändigt att ställa frågor som fokuserar på identitet och medvetande. Det finns dock också andra frågor som känns angelägna att ställa: Hur reproduceras de sociala skillnaderna i samhället? Vilken *betydelse* – politisk, ekonomisk, social, kulturell, ideologisk – har den fackliga och politiska arbetarrörelsen egentligen haft i samhället? Poängen är att man samtidigt måste ta utmaningarna på

48. Olsson 1980. Se också diskussionen i *Arbetarhistoria* 1997:2.

49. Se Ning de Conick-Smith, Bengt Sandin & Ellen Schrupf (eds), *Industrious Children. Work and Childhood in the Nordic Countries 1850–1990*, Odense 1997. Denna volym innehåller bland annat forskning från Tema Barn i Linköping, som publicerat flera intressanta skrifter om barn.

50. Bengt Sandin, *Hemmet, Gatan, Fabriken eller Skolan*, Lund 1986.

51. Lars Olsson, *Gamla typer och nya produktionsförhållanden. Om rationalisering och medbestämmande, åldrande och solidaritet bland typografer i Sverige från slutet av 1800-talet till omkring 1960*, Lund 1986; Lars Edgren, *Hantverkets äldre män och kvinnor i Malmö 1820*, Lund 1982; Christina Carlsson Wetterberg, "Kvinnor och åldrande. Textilarbeterskor i Malmö 1870–1918", *Scandia* 1988:2.

52. Om ungdomen och ungdomskultur, se t. ex Lars Edgren, "Lärlingar som ungdomsproblem. En 'ungdomskultur' i Malmö under 1800-talets första hälft", i *Elbogen* 1985:3 och Berit Wigerfelt, *Ungdom i nya kläder. Dansbanefröjder och längtan efter det moderna i 1940-talets Sverige*, Stockholm 1996.

53. I ett manus om Ulster visar Mats Greiff hur klass, genus och etnicitet växlade som viktigaste identitetsgrund beroende på hur de politiska, ekonomiska och sociala motsättningarna utvecklades.

allvar, dekonstruera de manliga konstruktionerna, undersöka språkets betydelse. Därigenom kan man tillföra arbetarhistorien nya dimensioner och föra upp forskningen på en högre nivå.

Harmoni och konflikt

Den svenska modellen har varit föremål för mycket diskussion inom den historiska forskningen liksom inom andra discipliner. Begreppet har använts på litet olika sätt med olika betoningar. Ibland har man menat den svenska välfärdspolitiken, ibland har man fokuserat samarbetsanda och kompromissvilja på det politiska planet. Ofta har man i huvudsak menat det förhandlings-system som knätsattes genom Saltsjöbadsavtalet 1938. Inte sällan har Den svenska modellen använts som ett samlingsbegrepp för dessa företeelser.

En hel del forskning – inte endast arbetarhistorisk – har varit inriktad på att förklara den svenska samarbetsmodellen, att spåra dess rötter. Därigenom har det måhända också funnits en tendens att överbetona harmoni och konsensus på bekostnad av konflikt. Naturligtvis har all denna forskning varit viktig och nödvändig, men mitt intryck är att forskningen därmed inte varit lika fokuserad på att diskutera 1900-talets konflikter.⁵⁴

I sin avhandling om bilden av Ådalen har Roger Johansson systematiskt diskuterat en av de mest traumatiska konflikterna i svensk 1900-talshistoria.⁵⁵ Johansson visar att tolkningen av vad som hände i Ådalen 1931 blir en del av berättelsen om det svenska folkhemmet. Bilderna laddas därigenom med mening, de tolkas och omtolkas och blir föremål för strider och omvärderingar. Därmed fortsätter tolkningarna att vara konfliktladdade. Johansson avslutar sin avhandling med att föreslå att även till exempel gruvarbetarstrejken 1969 skulle kunna undersökas på ett liknande sätt.

I sin ansats rör sig Johansson på flera nivåer. Han undersöker de politiska diskussionerna, fackliga minnesskrifter, skolans historieböcker och Bo Widerbergs Ådalenfilm. Därigenom kan hans avhandling också sägas ha syntetiserande ambitioner.

54. I sitt pågående avhandlingsarbete vid forskarskolan i historia undersöker Stefan Nyzell protestkulturer, främst med utgångspunkt från Möllévångskravallerna i Malmö 1926. Se också diskussionen i Eva Österberg (red), *Socialt och politiskt våld. Perspektiv på svensk historia*, Lund 2002. För en undersökning om konflikter och strejkbryteri, se Yngve Tidman, *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejk-bryteri i nordvästuropeiska hamnar 1870–1914*, Lund 1998.

55. Roger Johansson, *Kampen om historien. Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000*, Stockholm 2001.

Johanssons avhandling visar på det fruktbara i att ställa frågor som har att göra med tolkningar av historien, de berättelser som företrädare för olika inriktningar inom arbetarrörelsen förfäktat och tagit strid för. Även ett par andra, nyligen framlagda avhandlingar diskuterar hur arbetarrörelsen förhållit sig till historien, hur en hegemonisk grundberättelse tagit form och upprätthållits.⁵⁶ I dessa arbeten har författarna pekat på det nära förhållandet mellan tolkningen av det förflutna och kampen om framtiden. Detta forskningsområde, som knyter an till forskning om historieförmedling och historiebrytning, kan bidra till att ge nya perspektiv på arbetarrörelsens historia. Den insikt som följer av att man studerar hur rörelsen skrivit sin historia kan också användas för att formulera en utgångspunkt för hur en mera självprövande historieskrivning kan se ut. Eller med Claus Brylids ord:

Arbejderbevægelsen har brug for en historie, hvor forskellige, alternative perspektiver er tilladt, og hvor divergerende erfaringer og tolkninger bliver erkendt. Og den har også brug for en historie, hvor eksistentielle, moralske og kulturelle spørgsmål kan tages op. Den må naturligvis endvidere have et klart universalistisk præg og en ubetinget international horisont. En historieskrivning, som bygger på den insigt, at menneskene og de organisationer, de skaber, altid har haft – og altid har – alternative veje at gå.⁵⁷

Förändringar i arbetet

Som framgått ovan har mycket forskning gjorts kring arbetsprocess och arbetsorganisation. Denna forskning har i stor utsträckning inspirerats av det Marx-Bravermanska paradigmet. Undersökningarna har i regel varit koncentrerade till enskilda företag, men ganska litet har gjorts när det gäller att studera arbetsdelning mellan olika företag och vad detta kan ha haft för betydelse. Undersökningarna har också oftast haft ett tidsperspektiv som placerat dem i en tidigare period.

Det finns en obalans inom forskningen kring arbetets förändring. Vi vet mycket om till exempel verkstadsindustrin, men när det gäller flera andra branscher och verksamhetsområden har inte så mycket forskning presente-

56. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm 2001; Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001.

57. Claus Brylid, "Arbejderhistorien og erindringspolitik i Sverige og Danmark", *Arbetarhistoria* 2002:3–4, s 29.

rats.⁵⁸ Forskning kring arbetsprocessen var ett stort och expanderande fält i början av 1990-talet, men sedan avtog det på ett nästan dramatiskt sätt. Det fanns ett behov av att omdefiniera forskningen, bland annat i ett genus-historiskt perspektiv. Endast litet av forskningen analyserade den manliga könsladdningen i yrken på manligt dominerade arbetsplatser. Alltför litet gjordes också för att försöka komma åt feminiserade arbetsuppgifter.⁵⁹ En annan brist är att få forskare tog ett helhetsgrepp om arbetsprocess och arbetsorganisation; undersökningar av såväl industriarbetet som kontorsarbetet på samma arbetsplatser är sällsynta.⁶⁰

Under senare år har dock en del värdefulla forskningsresultat presenterats. I sin forskning kring arbetets förändring i slakteri- och charkuteriindustrin har Lars Hansson särskilt belyst genusaspekterna.⁶¹ Flera studier som fokuserat den offentliga sektorns arbetare och tjänstemän har uppmärksammat könsarbetsdelning och kompetensstrider. Här kan till exempel Sune Dufvas licentiatavhandling om sjuksköterskeyrket nämnas liksom de studier av post- och telegrafanställda som presenterats av Lasse Kvarnström och Ylwa Waldemarsson.⁶² Det föreligger också en del aktuella forskningsresultat om villkoren för arbetare och arbeterskor på gods och gårdar. I ett nyligen avslutat cirkelprojekt om Säbyholms gård i Skåne, lett av Lars Olsson, studeras statarnas och lantarbetarnas arbetsförhållanden, familjeliv och fritid.⁶³

58. Karlsson 1998, s 249.

59. För en aktuell översikt, se Ulla Wikander, *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950. Genus, makt och arbetsdelning*, Stockholm 1999. Bland de viktiga bidrag som publicerats kan nämnas Ulla Wikander, *Kvinnors och mäns arbeten: Gustavsberg 1880–1980. Genusarbetsdelning och arbetets degradering vid en porslinsfabrik*, Lund 1988 och Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*, Lund 1994. Se vidare översikterna i *Arbetarhistoria* 2000:3–4 som är ett temnummer om kvinnor i manlig industri.

60. För en undersökning om industritjänstemännens villkor, se Mats Greiff, *Kontoristen. Från chefens högra hand till proletär. Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840–1950*, S Vallösa 1992.

61. Lars Hansson, *Blod och stål. Kapitalism, klassformering och genuskonstruktion inom slakt- och charkindustri från slutet av 1800-talet till 1946*, licentiatavhandling, Växjö 2001. Se även Lars Hansson, *Slaktandets epok. Ett skåniskt andelsslakteris uppgång och fall 1908–1991*, Växjö 2000.

62. Sune Dufva, *Syster eller broder. Perspektiv på sjuksköterskeyrket i Sverige under 1900-talet*, licentiatavhandling, Växjö 2002; Lasse Kvarnström, Ylwa Waldemarsson & Klas Åmark, *I statens tjänst. Statlig arbetsgivarpolitik och fackliga strategier 1870–1930*, Lund 1996; Lasse Kvarnström, *Män i staten. Stationskarlar och brevbärare i statens tjänst*, Stockholm 1998.

63. Lars Olsson, "I sockerkapitalets tjänst. Anställningsformer och arbetsförhållanden på Säbyholm 1850–1945", i Lars Olsson och Jonna Eriksson, *Säbyholmarna. Om arbetsfolk, arbetsförhållanden och facklig organisering på Säbyholms gård 1850–1945*, Landskrona 2002. Se vidare Kerstin Sundberg (ed), *Work and Production on Manors in the Baltic Sea Region 1700–1900*, Stockholm 2002. Kerstin Sundberg leder det tvärvetenskapliga projektet *Människor – Makt – Modernitet. Skånska godsmiljöer från högmiddeltid till nutid*. Se också Marion Leffler, "Lillebror eller kamrat – men aldrig syster? Bilden av lantarbetarna i LO-tidningen Fackföreningsrörelsen 1920–1931", *Scandia* 1997:1.

Genom dessa och andra bidrag har forskarna således i ökad utsträckning börjat uppmärksamma arbetslivets villkor även inom icke industriell verksamhet.

En undersökning av arbetets förändring måste också innefatta studier av hur företagsledningarna strävat efter att införa nya ledningsmetoder, organisationsplaner och arbetsmetoder.⁶⁴ Det har förts en diskussion bland svenska historiker om hur omfattande och genomgripande inflytandet från scientific management egentligen var. Olika positioner har utkristalliserats i denna debatt.⁶⁵ Inte desto mindre synes det nödvändigt att belysa arbetets förändringar även ur ett ledningsperspektiv. Staffan Strannes licentiatavhandling om arbetsorganisationens förändring vid Tarkett i Ronneby för fram denna problematik till det sena 1900-talet.⁶⁶

Trots de brister och luckor som finns ter sig ett försök att systematisera den forskning som bedrivits som angeläget, detta inte minst på grund av frågans aktualitet. Dagens arbetsliv är inne i en förändringsprocess som kan te sig svårgripbar. Nya principer för företagsledning och arbetsorganisation påstås innebära en brytning med taylorismen. Ett historiskt perspektiv kan bidra till att kasta ljus över dessa förändringar och att identifiera viktiga forskningsuppgifter. Den nya situationen innebär en internationell arbetsdelning, som kan bygga på att tayloriserade arbetsuppgifter flyttats till andra länder. Internationell arbetsfördelning är inget nytt, men dess former har förändrats genom den tredje industriella revolutionen och den globaliserade ekonomin. Därmed har också fackföreningarna tvingats omdefiniera sina strategier och möts av nya utmaningar på bland annat arbetsrättens område.⁶⁷ Ett utbyggt internationellt samarbete blir därför också nödvändigt, vilket riktar sökarljuset på tidigare samarbetsformer inom den internationella arbetarrörelsen. I allt detta ligger utan tvekan en utmaning för forskningen. Dagens arbetsmarknad kännetecknas också av att många människor helt eller

64. För en översikt över olika ledningsstrategier, se Mauro F Guillén, *Models of Management. Work, Authority and Organization in a Comparative Perspective*, Chicago 1994.

65. Se Lars Berggren, "Management Strategies among Industrial Leaders in Southern Sweden 1850–1930", i Haldor Byrkjeflot, Sissel Myklebust, Christine Myrvang & Francis Sejersted (ed), *The Democratic Challenge to Capitalism. Management and Democracy in the Nordic Countries*, Oslo 2001, s 249ff; Alf O Johansson, "Management as Negotiation. Swedish Mechanical Engineering Industry up until the Economic Crisis of 1921–1922", i Syssel Myklebust (ed), *Technology and Democracy – Productivism and Technocracy*, Oslo 1997. För en aktuell översikt, se Martin Alm, *Americanitis. Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900–1939*, Lund 2003, kapitel 5.

66. Staffan Stranne, *Produktion 2000. Från tayloristisk regelstyrning till hegemonisk målstyrning – Organisatorisk och ideologisk förändring vid Tarkett i Ronneby under den tredje industriella revolutionen*, licentiatavhandling, Växjö 2000.

67. Lars Ekdahl sammanfattar denna problematik i Lars Olsson & Lars Ekdahl 2002, s 179ff.

delvis ställs utanför arbetslivet. Jürgen Kocka skriver att *arbetets historia* kanske åter kommer att få en ökad betydelse "in a broadly comparative way, with respect to the question of how different societies have distributed work, how they invented work, and how they defined the relation between work and non-work".⁶⁸ Därigenom bör också, tillägger Kocka, breda komparationer göras, där även världen utanför Europa förs in i diskussionen.

Slutord

Jag har i denna artikel diskuterat det möjliga och önskvärda i att skriva arbetarhistoriska synteser. Argumentationen har egentligen förts enligt flera linjer. Jag har framhållit att det vore angeläget att på ett systematiskt sätt försöka bearbeta all den forskning inom fältet som publicerats sedan 1960-talet. Samtidigt har jag påpekat att det inte är möjligt att göra någon enkel sammanställning av resultaten, utan att en syntes måste skrivas utifrån en genomtänkt teoretisk konception. Att systematiskt utgå från begreppen klass, genus, etnicitet och generation vore ett fruktbart angreppssätt. Jag har också argumenterat för att det är viktigt att ta de senaste årens utmaningar inom historieforskningen på allvar. Den kritik som till exempel formulerats utifrån bland annat genushistoriska ståndpunkter visar att det finns stora luckor och problem med den forskning som presenterats. Därför måste ett försök att skriva synteser också innebära att man identifierar problem och otillräckligheter i den hittills publicerade forskningen. Därigenom måste ett syntes-skrivande också leda till nya forskningsuppgifter identifieras.

I denna översikt har jag naturligtvis inte haft ambitionen att kommentera all forskning inom det arbetarhistoriska fältet. Jag har till exempel inte direkt diskuterat forskningen kring arbetarkultur och inte heller forskningsdebatten om välfärdsstaten.⁶⁹ Jag har inte heller gjort något försök att kommentera

68. Kocka 1997, s 78. För en intressant diskussion om begreppet arbete, se Bo Stråth, "The Concept of Work in the Construction of Community", i Bo Stråth (ed), *After Full Employment. European Discourses on Work and Flexibility*, Bruxelles 2000. Som ett exempel på en avhandling som diskuterar arbete i en icke-europeisk kontext, se Anna Lindberg, *Experience and Identity. A historical Account of Class, Caste and Gender among the Cashew Workers of Kerala 1930–2000*, Lund 2001.

69. När det gäller arbetarkulturforskning finns det en hel del att bygga på, inte minst när det gäller diskussionen kring skötsamhet och egensinne i arbetarkulturen. Se t ex Björn Horgby, *Egensinne och skötsamhet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940*, Stockholm 1993; Lars Magnusson, *Den bråkiga kulturen. Förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800–1850*, Stockholm 1988. Den diskussion om hantverkarkulturen som Lars Edgren för i avhandlingen *Lärning, Gesäll, Mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*, Lund 1987 har han vidareutvecklat i olika sammanhang. Se också Marion Lefflers, *Böcker, Bildning, Makt. Arbetare, borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860–1901*, Lund 1999.

hela det forskningsläge som varit inriktat på den politiska arbetarrörelsens utveckling. Det finns dessutom angelägna forskningsuppgifter som berör till exempel arbetsmiljön. När det gäller det sistnämnda skulle jag vilja plädera för en integration mellan miljöhistoriska och arbetarhistoriska perspektiv. Dessa båda forskningsfält skulle ömsesidigt kunna berika varandra i en ambition att ta ett helhetsgrepp om den industriella miljön.⁷⁰ Detta hoppas jag kunna återkomma till i en kommande artikel.

Summary: Is it Possible to Write Syntheses of Labour History?

This article discusses the possibilities of writing a new synthesis in the field of labour history. As a point of departure, I refer to Eric Hobsbawm's article from 1970, *From Social History to the History of the Society*, in which he asserts that history of societies should require the researcher to apply an assumption about the central nexus of the subject under study. A generation of Swedish labour historians starting their research in the 1970s and 1980s did have the ambition to write the history of society. This generation was inspired by Eric Hobsbawm and E P Thompson.

The labour historians in Sweden produced several dissertations on local workplaces and trade unions. Theoretically many of them positioned themselves as historical materialists, sometimes with reference to Harry Braverman's studies of labour processes. Though quite a lot of results were produced, there were some shortcomings and there were no real efforts to systematise the results.

With reference to Jürgen Kocka, I discuss the importance of the challenge represented by gender history, the linguistic turn and historians advocating putting politics back in. By constructively meeting those challenges, a new synthesis could be built using the different results presented within the field of labour history since the 1960s. However, it is necessary to do this from a theoretical perspective. As we lack research on important issues, this is not an easy task. However, the need for further research within fields identified in the synthesis-writing process will become evident.

One conclusion is that a synthesis systematically should involve the concepts of class, gender, ethnicity and generation.

70. I sitt pågående avhandlingsarbete vid forskarskolan i historia skriver Fredrik Björk en avhandling om socker där han behandlar såväl produktion som konsumtion i ett miljöhistoriskt perspektiv.